

คุณค่าของพุทธศิลป์ในพระเมรุมาศ

The value of Buddhist Art in the Royal Funeral Pyre*

พระปรณพัชร ปรุกโกโม (อิงยง), จันทรศิริ พลอยงาม

Phra Pannapat Parakkamo (Yingyong), Jansiri Ployngam

นักวิชาการอิสระ, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตขอนแก่น

Independent Scholar, Rajamangala University of Technology Isan Khon Kaen Campus, Thailand

E-mail: parakkamo@gmail.com

บทคัดย่อ

คุณค่าของพุทธศิลป์ในพระเมรุมาศ แบ่งเป็น 3 ประการ คือ คุณค่าของพุทธศิลป์ในพระเมรุมาศมิติทางวิทยาศาสตร์ คุณค่าของพุทธศิลป์ในพระเมรุมาศมิติทางสังคมศาสตร์ และคุณค่าของพุทธศิลป์ในพระเมรุมาศมิติทางมนุษยศาสตร์ พระเมรุมาศนั้นสะท้อนให้เห็นถึงคุณงามความดีของพระมหากษัตริย์และความจงรักภักดีของพสกนิกรทุกภาคส่วน มีความวิจิตร ดูเด่น เป็นสง่า อย่างสมพระเกียรติ และอีกด้านสะท้อนให้เห็นว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ไม่มีอะไรจีรังยั่งยืน แม้จะสวยงามมั่นคงก็ต้องมีการแยกย้ายออกไปเป็นชิ้นส่วนต่าง ๆ เพราะทุกคนเกิดมาแล้วก็ต้องตาย มีเพียงแค่คุณงามความดีที่ทำไว้ให้ลูกหลานได้เรียนรู้และนำไปประพฤติปฏิบัติตามสืบไป

คำสำคัญ: คุณค่า, พุทธศิลป์, พระเมรุมาศ

Abstract

The value of Buddhist art in the royal funeral pyre can be categorized into 3 aspects which are general science, social science, and humanities. Furthermore, the royal funeral pyre reflects on the significance of the Thai monarchy and the loyalty of civilians from every region toward their king. Moreover, the royal funeral pyre is highlighted as being mesmerizing, fascinating, and elegant to honor His Majesty. On the other hand, the pyre demonstrates the fact that nothing in this world will last forever. Despite the magnificence of the pyre, it requires to be abolished into pieces like the fact that every human has to eventually die and only leave their great virtues and legacies behind for the next generation to learn and follow in their practice.

Keywords: Value, Buddhist Art, Royal Funeral Pyre

* ได้รับบทความ: 15 มกราคม 2567; แก้ไขบทความ: 20 กุมภาพันธ์ 2567; ตอรับการตีพิมพ์: 31 มีนาคม 2567.

บทนำ

กว่า 1,500 ปีมาแล้วการเผาศพเป็นพิธีกรรมของชาวชมพูทวีป (อินเดีย) ที่แพร่เข้ามาถึงสุวรรณภูมิ พร้อมศาสนาพราหมณ์ เมื่อราว 1,000-1,500 ปีมาแล้วและมีคติทำศพที่เรียกว่า “ปลงศพ” มี 4 อย่าง ได้แก่ ปลงศพด้วยดิน ปลงศพด้วยน้ำ ปลงศพด้วยบก และปลงศพด้วยไฟ คนพื้นเมืองที่มีอำนาจ ได้รับแบบแผนพิธีศพตามแบบชมพูทวีปมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตของตนเอง โดยเลือกเฉพาะวิธีปลงศพด้วยไฟ คือการเผาเท่านั้น ซึ่งทำพิธีแบบ “งอเข้า” ใส่ในภาชนะแล้วยกลงเรือไปเผาบริเวณที่กำหนด ถือเป็นพระราชพิธีของพระมหากษัตริย์สืบมาจนถึงยุคกรุงศรีอยุธยา พิธีถวายพระเพลิงศพของกษัตริย์อยุธยาบางพระองค์ก็กระทำพิธีในเรือนาค (พระครูสุธีศัมภีร์ญาณ, 2561: 19)

ศิลปกรรมชิ้นเอกของไทยที่ได้รับการสืบทอดมาสู่ปัจจุบัน นั่นคือ พระราชพิธีพระราชทานเพลิงพระศพและพระบรมศพ เมื่อมีเจ้านายชั้นสูงของราชอาณาจักรได้เสด็จสู่สวรรคาลัยพระราชพิธีการส่งเสด็จมีขั้นตอนและระเบียบวิธีการมากมาย โดยเฉพาะงานสถาปัตยกรรมชั่วคราวที่สร้างขึ้น ซึ่งประกอบด้วยความคิดตามคตินิยม ศิลปกรรมแขนงต่าง ๆ ตลอดจนการรังสรรค์ออกแบบอย่างวิจิตรพิสดาร เหมาะสมกับฐานันดรแห่งเจ้านายพระองค์นั้นๆ นั่นคือ “พระเมรุมาศ” และ “พระเมรุ” ซึ่งมีการถ่ายทอดแนวคิดตามระบบไตรภูมิวิทยาไว้อย่างสมบูรณ์ โดยทั่วไปนั้น พระเมรุมาศ คือ สถาปัตยกรรมชั่วคราว หรือสถาปัตยกรรมเฉพาะกิจที่สร้างขึ้น ณ ใจกลางเมือง เพื่อใช้ในพระราชพิธีพระบรมศพหรือพระราชพิธีพระศพโดยเฉพาะ (พระลาติศย์ สิทธิธัญญกิจ, 2539: 34) มีลักษณะเป็น “กุฎาคาร หรือ เรือนยอด” คือเรือนซึ่งหลังคาต่อเป็นยอดแหลม (นนทพร อยู่มั่งมี, 2560: 215) โดยในอดีตนิยมสร้างเป็นแบบ ยอดปราสาท อาจมีพรมพัตรหรือไม่มีก็ได้ พระเมรุมาศ จะใช้สำหรับในพระราชพิธีพระบรมศพ พระมหากษัตริย์ พระอัครมเหสี พระบรมราชินี พระราชชนนี พระบรมราชเจ้า พระยุพราช สำหรับการตายที่ใช้ราชาศัพท์ว่าสวรรคต ภายในพระเมรุมาศมี “พระเมรุทอง” ลักษณะของพระเมรุมาศที่ปรากฏการสร้างมี 2 รูปแบบคือพระเมรุมาศทรงปราสาท ที่สร้างมาแต่โบราณ มีขนาดใหญ่โตมโหฬาร และพระเมรุมาศทรงบุษบก ส่วนพระเมรุเช่นเดียวกับพระเมรุมาศ แต่มีขนาดเล็กลง และไม่มีพระเมรุทองภายใน ใช้สำหรับราชวงศ์ที่ทรงฐานานุกศักดิ์ใช้ราชาศัพท์ว่า “ทิวคต” หรือ “สิ้นพระชนม์”

ในบทความนี้ ผู้เขียนมีความสนใจศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของพุทธศิลป์ในพระเมรุมาศขึ้น โดยแบ่งเป็น 3 ประเด็นคือ คุณค่าความสำคัญพุทธศิลป์ของพระเมรุมาศในมิติทางวิทยาศาสตร์ คุณค่าของพุทธศิลป์ในพระเมรุมาศในมิติทางสังคมศาสตร์ คุณค่าของพุทธศิลป์ในพระเมรุมาศในด้านมิติทางมนุษยศาสตร์ และในการศึกษาครั้งนี้ผู้เขียนเน้นพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรเป็นหลัก การเขียนเป็นแบบพรรณนาเชิงวิเคราะห์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

คุณค่าของพุทธศิลป์ในพระเมรุมาศมิตทางวิทยาศาสตร์

คุณค่าของพุทธศิลป์ในพระเมรุมาศมิตทางวิทยาศาสตร์นี้ ได้จัดแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ ทางด้านโครงสร้าง และทางด้านการตกแต่ง โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. คุณค่าของพุทธศิลป์ในพระเมรุมาศทางด้านโครงสร้าง

ประกอบด้วย 2 ส่วนคือ ส่วนแรกเรียกว่า **งานฐานราก** เนื่องจากเป็นโครงสร้างเพียงชั่วคราว จึงไม่นิยมตอกเสาเข็มเพราะอาคารใช้งานอยู่ในระยะเวลาอันสั้น แล้วรื้อถอนหลังจากเสร็จงานพระราชพิธี และโดยธรรมชาติของดินท้องสนามหลวง (ทุ่งพระเมรุ) ก็มีการก่อสร้างเป็นลักษณะอาคารชั่วคราวอยู่เสมอ พื้นดินจึงผ่านการบดอัดเป็นประจำ ทำให้มีสภาพค่อนข้างแข็ง จากการทดสอบแรงแบกทาน (Bearing Capacity) คือความสามารถในการที่จะรับน้ำหนักได้ อยู่ที่ 13 ตันต่อตารางเมตร พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร วิศวกรเลือกใช้ที่ 5 ตันต่อตารางเมตร เพราะคำนึงถึงขนาดพระเมรุมาศที่มีขนาดใหญ่โตกว่าครั้งก่อนๆ พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ได้เปลี่ยนฐานรากจากแผ่นพื้นสำเร็จรูปแบบมีรูกลวง (Hollow Core Slap) เป็นแบบฐานรากคอนกรีตเสริมเหล็กหล่อสำเร็จแล้วมาวางบนพื้นดินที่บีบอัดแล้ว ส่วนฐานรากที่รองรับเสาหลักทั้ง 4 ต้น ใช้การหล่อคอนกรีตในพื้นที่ เนื่องจากมีขนาดใหญ่ (นันทน ตั้งตรงมิตร, 2562: 1) และส่วนที่สองเรียกว่า **งานโครงสร้างทั่วไป** แต่เดิมใช้ไม้เป็นโครงสร้างหลัก แต่เนื่องจากไม้เป็นทรัพยากรที่หายากมากขึ้น และมีราคาแพง จึงได้มีการพัฒนาลดจำนวนโครงสร้างที่เป็นไม้และใช้เหล็กรูปพรรณแทน ดังเช่นโครงการสร้างพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ได้มีการปรับเปลี่ยนเป็นเหล็กรูปพรรณทั้งหมด ซึ่งประกอบเหล็กรูปพรรณเป็นโครงสร้างใช้วิธียึดติดกันด้วยสลักเกลียว และเป็นเกลียว (Bolt & Nut) ส่วนโครงสร้างพระที่นั่งทรงธรรมใช้วิธีการต่อเชื่อมด้วยไฟฟ้า (กองทรัพย์, 2560)

2. คุณค่าของพุทธศิลป์ในพระเมรุมาศทางด้านการตกแต่ง

แบบแผนของการก่อสร้างตามหลักสถาปัตยกรรม มี 2 ลักษณะคือ ตกแต่งอย่างพระเมรุทอง และตกแต่งอย่างพระเมรุสี โดยการตกแต่งพระเมรุทอง (มักจะใช้กับพระเมรุมาศ ของพระมหากษัตริย์) เช่น การปิดทองล้นทั้งทองจริงและทองเทียม หรือปิดทองล่องชาด อย่างเช่นทองคำเปลว กระจดาทอง (นันทพร อยู่มั่งมี, 2560: 215) พื้นเมรุสีแดงมีลายทอง หรือจะปิดกระจดาทองย่นมีสายสีแดง ส่วนการตกแต่งเมรุสี หรือ เมรุลงยาราชาวดี จะใช้สีจากวัสดุหลากหลายประเภท อย่าง กระจกสีต่าง ๆ สอดสีด้วยกระจดาสี กระจดาแก้วสี โดยการเลือกสีจะสัมพันธ์กับผู้ที่รับการถวายพระเพลิง เช่น เป็นสีประจำวันพระราชสมภพ เป็นต้น (พรรณรัตน์, 2551: 12) ในบทความนี้ผู้เขียนแบ่งเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม การออกแบบสถาปัตยกรรมพระเมรุมาศต้องอาศัยการสร้างสรรค์ ออกแบบจากผู้รอบรู้เจนจบงานศิลปกรรมของชาติ ช่างที่ได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้จากครูบาอาจารย์

ทั้งงานออกแบบรูปลักษณ์ ก่อสร้างอาคาร การคิดลวดลายขึ้นประดิษฐ์ตกแต่งทุกส่วนให้เข้ากับอาคาร โดยมีหลักเกณฑ์ที่คำนึงถึงว่าพระเมรุมาศของพระองค์ใด ที่แสดงลักษณะของพระองค์นั้น เช่น ความเป็นพระมหากษัตริย์ พระราชินี นักรบ เป็นต้น อีกทั้งการใช้ลวดลายที่สอดคล้องกับสิ่งที่เกี่ยวกับพระองค์ เป็นสำคัญ สายช่างสมัยรัตนโกสินทร์ มีอยู่ 3 สายคือ สายพระยาราชสงคราม, สายพระยาจินดารังสรรค์ และสายสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งกล่าวกันว่า จะมีศิษย์ผู้สืบงานศิลป์ รวมทั้งอาจารย์ผู้เป็นต้นแบบ ในแต่ละสายนั้นเพียงสายละ 3 ช่วงคนเท่านั้น (Campus star, 2559) ลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นสถาปัตยกรรมไทย มีลักษณะเป็น "กุฎาคาร (เรือนยอด)" คือเรือนซึ่งหลังคาต่อเป็นยอดแหลม ยึดรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย อาจมีรูปทรงปราสาท ยอดปราสาท อาจมีพรมพักตร์หรือไม่มีก็ได้ หรือเป็นรูปปราสาท (นนทพร อยู่มั่งมี, 2560: 215) โดยสมมติอาคารหลังนี้เป็นพระวิมาน บางครั้งก็มีมุขยื่นออกมา เป็นมุขเดี่ยวบ้าง เป็นจัตุรมุขบ้าง ส่วนอาคารประดับตกแต่งด้วยหุ่นเทวดา ถือเครื่องสูง เพื่อเป็นการแสดงพระอิสริยยศ บางครั้งประดับด้วยสัตว์หิมพานต์ที่อยู่บนเชิงเขาพระสุเมรุ เช่น เสาหงส์

งานภูมิสถาปัตยกรรม การออกแบบภูมิทัศน์บริเวณพระเมรุมาศ คำนึงที่พื้นที่ว่างระหว่างอาคาร ภายในขอบเขตรั้วราชวัติและบริเวณโดยรอบตามประโยชน์ใช้สอย เพื่อเสริมส่งให้พระเมรุมาศและบรรยากาศโดยรอบมีความงดงาม อีกทั้งให้ความหมายในเรื่องคติของแผนภูมิจักรวาลให้สมบูรณ์ โดยจำลองเขาพระสุเมรุคือบริเวณโดยรอบพระเมรุมาศจะเปรียบเสมือนเขาพระเมรุตั้งอยู่กลางจักรวาล ส่วนที่ว่างปลูกต้นไม้บริเวณฐานเปรียบเหมือนป่าหิมพานต์ที่อยู่เชิงเขาโดยมีลวดลายของเส้นเป็นตัวกำหนด ส่วนบริเวณถัดมาใช้สำหรับเชิญพระโกศเวียนพระเมรุมาศ จะเปรียบเสมือนสี่ทนต์มหาสมุทรล้อมรอบเขาพระสุเมรุ งานสถาปัตยกรรมในปริณทลของพระเมรุมาศนั้นอันประกอบด้วย

- 1) พระเมรุมาศ 1 องค์อันเป็นศูนย์กลางของปริณทล เปรียบดังเขาพระเมรุอันเป็นที่อยู่ของเทวดา พร้อมเครื่องประกอบมีพระจิตกาธาน ใช้เป็นที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพ
- 2) เทวदारอบ ๆ เขาพระสุเมรุมีเทวดายืนเชิญฉัตรเครื่องสูง เทวดานั่งถือบังแทรก เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงเทวดาที่อาศัยอยู่รายรอบเขาพระสุเมรุมาส่งเสด็จสู่สวรรค์ในครั้งนั้นด้วย
- 3) สัตว์หิมพานต์เป็นสัตว์ในจินตนาการที่กวี จิตรกร ประติมากร หรือช่างพรรณนาถึงสัตว์ที่อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์หรือเขาไกรลาส ดังที่ปรากฏในวรรณคดีไตรภูมิพิลา (ไตรภูมิพระร่วง) และรามเกียรติ์ โดยมีลักษณะของสัตว์หลายชนิดมาประกอบกันในตัวเดียว เช่น การนำรูปคนมาปนรูปสิงห์ หรือการนำรูปยักษ์มาปนกับมังกรและลิง
- 4) ช่าง หรือสำสำ 4 มุมพระเมรุ สำหรับพระพิธีธรรมให้พระสงฆ์สวดพระอภิธรรม
- 5) พระที่นั่งทรงธรรม เป็นที่ประทับทรงธรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ผู้เปรียบเสมือนเทวดาที่เหนือกว่าเทวดาทั้งปวง ฉะนั้น อาคารรอบ ๆ จึงเป็นที่สถิตของเทวดาชั้นรองลงมา นั่นก็หมายถึงเหล่าขุนนางและข้าราชการบริพาร

6) ศาลาลูกขุน 7 หลังสำหรับข้าราชการผู้มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทด้วยแนวคิดที่ว่า ขุนนางผู้มีบุญได้รับถวายงานใกล้ชิดพระมหากษัตริย์ก็เป็นเทวดาเหมือนกันศาลาลูกขุนในสมัยโบราณ จึงเป็นเสมือนสถานที่เทวดามาชุมนุมกันเพื่อส่งเสด็จสู่สวรรคตครั้งสุดท้าย

7) แผ่นกระเบื้องสีฟ้ารายรอบพระเมรุ หมายถึง แผ่นน้ำพระมหานทีสีทันดรอันเป็นทะเล ล้อมรอบเขาพระเมรุ

8) ฉัตรขาว จะประดิษฐานบนยอดพระเมรุมาศตามแต่พระอิสริยยศ (ฉัตรจักรพรรดิ รอดทรัพย์ และคณะ, 2557: 42)

กล่าวได้ว่า พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ประกอบด้วยอาคารทรงบุษบก จำนวน 9 องค์ ตั้งอยู่บนฐานชาลารูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส 3 ชั้น มีบันไดทางขึ้น ทั้ง 4 ทิศ ทิศตะวันตกหันหน้าเข้าพระที่นั่งทรงธรรม ทิศตะวันออกติดตึ๊งลิฟต์ และทิศเหนือ ติดตึ๊งสะพานเกรินสำหรับเชิญพระบรมโกศจากราชรถปืนใหญ่ขึ้นบนพระเมรุมาศ โดยโครงสร้างพระเมรุมาศ ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ได้แก่ ลานอุตราวรรต หรือ พื้นรอบฐานพระเมรุมาศ มีสระโนนดาตทั้งสี่ทิศ และเขามอจำลอง ภายในสระประดับด้วยประติมากรรมสัตว์หิมพานต์ ได้แก่ ช้าง โค สิงห์ ม้า และสัตว์หิมพานต์ตระกูลต่าง ๆ จุดกึ่งกลางชั้นบนสุด มีบุษบกองค์ประธานตั้งอยู่ เป็นอาคารทรงบุษบกยอดมณฑปชั้นเชิงกลอน 7 ชั้น ภายในมีพระจิตกาธาน เป็นที่ประดิษฐานพระบรมโกศ ผนังโดยรอบเปิดโล่ง ติดตึ๊งพระวิสูตร (ม่าน) และฉากบังเพลิงเขียนภาพพระนารายณ์อวตารตอนบน และภาพโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริตอนล่าง ที่ยอดบนสุด ประดิษฐานนพปฎลมหาเศวตฉัตร (ฉัตรขาว 9 ชั้น) (เสาวรส มิตรปิยานุรักษ์, 2560) การก่อสร้างพระเมรุมาศต้องสร้างในพื้นที่โล่งแจ้ง เพื่อเป็นจุดเด่นของพระเมรุมาศที่สง่างาม สมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงให้ใช้พื้นที่ว่างหน้าพระราชวังเป็นที่ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ รวมทั้งเป็นที่ตั้งพระเมรุมาศของกษัตริย์ และเจ้านายชั้นต่าง ๆ ตั้งแต่ตอนนั้นเป็นต้นมา และเป็นที่เหมาะสมที่สุดสำหรับที่ตั้งพระเมรุมาศ นอกจากนี้ยังต้องมีการคำนวณความสามารถของพื้นที่ที่จะรับน้ำหนักของพระเมรุมาศได้ นอกจากตัวพระเมรุมาศแล้วยังมีอาคารโดยรอบที่ใช้ประกอบพระราชพิธีให้สมพระเกียรติของพระมหากษัตริย์

พระเมรุมาศ นอกจากจะแข็งแรงแล้วยังต้องมีความวิจิตรงดงาม สมพระเกียรติของพระมหากษัตริย์ ดังในอุพริเปตวัตถุ กล่าวไว้ว่า พระเมรุมาศ มีความงาม และหอมหวานด้วยกลิ่นดอกไม้ (ขุ.เป. (ไทย) 26/369-371/225) ซึ่งหมายถึงการตกแต่งด้วยความวิจิตรงดงามสมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ จึงทำให้พระเมรุมาศเป็น การประดับตกแต่งด้วยพุทธศิลป์ทุกแขนง ไม่ว่าจะเป็นสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม โดยการสร้างสรรค์จากผู้ออกแบบ การคิดลวดลายอ่อนช้อยงดงามตามแบบของศิลปะไทย และนอกจากนี้ยังคงความแข็งแรงสมกับพระเกียรติของพระมหากษัตริย์ และพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีลักษณะเป็นแบบกฎาคกร เป็นยอดแหลมมีความสง่างาม และงานภูมิสถาปัตยกรรม

เป็นการนำคติความเชื่อในไตรภูมิพระร่วง จำลองเป็นเขาพระเมรุและมีฐานเป็นป่าหิมพานต์ เปรียบตั้งอยู่บน
สรวงสวรรค์ นอกจากนี้มีอาคารบริเวณโดยรอบยังรังสรรค์งานศิลป์ ตลอดทั้งนำทุกโครงการของพระองค์มา
แสดงให้เห็นประชาชนได้ชื่นชมความสง่างามสมพระเกียรติแห่งจอนราชันย์ ที่เป็นที่ยกย่องของปวงชนชาวไทย

คุณค่าของพุทธศิลป์ในพระเมรุมาศมิติทางสังคมศาสตร์

คุณค่าของพุทธศิลป์ในพระเมรุมาศมิติทางสังคมศาสตร์นี้ ได้จัดแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่
ทางด้านความจงรักภักดี และทางด้านความสามัคคี โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. คุณค่าของพุทธศิลป์ในพระเมรุมาศทางด้านความจงรักภักดี

ข่าวการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช
บรมนาถบพิตรแม้จะอยู่ในภาวะโศกเศร้ามากเพียงใด แต่เมื่อมีงานและหน้าที่ต้องปฏิบัติให้ลุล่วง การนำความ
เสียใจมาเป็นแรงพลังในการขับเคลื่อนงาน น่าจะเป็นสิ่งที่ทุกคนทำได้ ณ ช่วงเวลานั้น อาจารย์ธีรชาติ ในฐานะ
สถาปนิกชำนาญการจึงเดินทางไปช่วยอาจารย์ก่อเกียรติร่างแบบพระเมรุมาศให้เป็นภาพที่ฉานชัดขึ้น ทั้งยังถือ
ว่าเป็นเสนานิการคนหนึ่งที่ช่วยให้การก่อสร้างพระเมรุมาศเรียบร้อยสมบูรณ์และงดงาม“คืนนั้น (13 ตุลาคม
2559) พี่ก่อเกียรติร่างแบบพระเมรุมาศยอดเยี่ยมกว่าก่อน จนถึงแบบ 9 ยอดพิเศษแบบรวมกลุ่ม ผมคิดว่าสร้าง
ยากและในมุมมองที่สวยงามต้องมองจากด้านไกล ทั้งคนที่ดูต้องมีความรู้ทางสถาปัตยกรรมจึงจะเข้าใจ ผมอยาก
เห็นรูปแบบที่สวยงามแล้วไม่ต้องมาแก้ไขต่อ เมื่อพี่ก่อเกียรติร่างแบบที่ต้องการได้แล้ว ซึ่งก็คือแบบ 9 ยอดพิเศษที่
เป็นอิสระกัน ผมก็นำไปทำต่อด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์เพราะเราต้องบริหารจัดการเวลา เนื่องจากเวลาน้อย
และต้องเก็บพลังไว้ทำงานอื่น ๆ ต่อ”สำหรับการออกแบบพระเมรุมาศครั้งนี้ ความสวยงามและสมพระเกียรติ
คือ สิ่งสำคัญที่ทุกคนตระหนัก ดังนั้น จึงต้องศึกษาประวัติการออกแบบพระเมรุมาศ ย้อนไปตั้งแต่สมัยกรุงศรี
อยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ คือ การสร้างพระเมรุมาศของพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีพระราชดำริให้ลดการสร้างพระเมรุมาศที่ใหญ่แบบทรงปราสาทลงและ
นำมาซึ่งแบบพระเมรุมาศบุษบก ซึ่งคงไว้แต่พระเมรุมาศทอง (Adaybulletin, 2560)

ดังนั้น พระเมรุมาศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งออกแบบโดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร กรพระองค์อยู่กับเราตลอดเวลาหลังจากทราบข่าวการเสด็จสวรรคตของ
พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร แม้จะอยู่ในภาวะโศกเศร้า
มากเพียงใด แต่เมื่อมีงานและหน้าที่ต้องปฏิบัติให้ลุล่วง การนำความเสียใจมาเป็นแรงพลังในการขับเคลื่อนงาน
น่าจะเป็นสิ่งที่ทุกคนทำได้ ณ ช่วงเวลานั้น อาจารย์ธีรชาติ ในฐานะสถาปนิกชำนาญการจึงเดินทางไปช่วย
อาจารย์ก่อเกียรติร่างแบบพระเมรุมาศให้เป็นภาพที่ฉานชัดขึ้น ทั้งยังถือว่าเป็นเสนานิการคนหนึ่งที่ช่วยให้การ
ก่อสร้างพระเมรุมาศเรียบร้อยสมบูรณ์และงดงามสำหรับการออกแบบพระเมรุมาศครั้งนี้ ความสวยงามและสม

พระเกียรติ คือ สิ่งสำคัญที่ทุกคนตระหนัก ดังนั้น จึงต้องศึกษาประวัติการออกแบบพระเมรุมาศ ย้อนไปตั้งแต่ สมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ คือ การสร้างพระเมรุมาศของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีพระราชดำริให้ลดการสร้างพระเมรุมาศที่ใหญ่แบบทรง ปราสาททองและนำมาซึ่งแบบพระเมรุมาศบุษบก ซึ่งคงไว้แต่พระเมรุมาศทองดั่งนั้น พระเมรุมาศของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งออกแบบโดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร กรมพระนเรศวรฤทธิ์ จึงถือเป็นต้นแบบพระเมรุมาศของพระมหากษัตริย์ต่อมา นอกจากพระเมรุมาศ การ ออกแบบสถาปัตยกรรมโดยรอบและภูมิทัศน์ก็เป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญและสะท้อนการทรง งานของในหลวงรัชกาลที่ 9 อย่างผสมกลมกลืน เช่น การนำกังหันน้ำชัยพัฒนามาติดตั้ง หรือการปลูกหญ้าแฝก จนถึงการบินหุ่นคุณทองแดงและคุณโจโฉประดับพระเมรุมาศ ซึ่งการทำงานนี้ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจ จากภาคส่วนอื่นๆ ด้วยมพระนเรศวรฤทธิ์ จึงถือเป็นต้นแบบพระเมรุมาศของพระมหากษัตริย์ต่อมา นอกจาก พระเมรุมาศ การออกแบบสถาปัตยกรรมโดยรอบและภูมิทัศน์ก็เป็นอีกองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญและ สะท้อนการทรงงานของในหลวงรัชกาลที่ 9 อย่างผสมกลมกลืน เช่น การนำกังหันน้ำชัยพัฒนามาติดตั้ง หรือ การปลูกหญ้าแฝก จนถึงการบินหุ่นคุณทองแดงและคุณโจโฉประดับพระเมรุมาศ ซึ่งการทำงานนี้ต้องอาศัย ความร่วมมือร่วมใจจากภาคส่วนอื่น ๆ ด้วย (สุพัฒน์พงษ์ นาวารัตน์, 2560: 6-7)

2. คุณค่าของพุทธศิลป์ในพระเมรุมาศทางด้านความสามัคคี

ในห้วงยามแห่งความเศร้าโศกครั้งยิ่งใหญ่ยังมียานสำคัญที่ถือเป็นธรรมเนียมสืบมาหลังการเสด็จ สวรรคต คือ งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ในงานนี้ถือเป็นงานรวมสุดยอดงานช่างในแผ่นดินทำ ถวายตามโบราณราชประเพณี และเพื่อให้สมพระเกียรติยศสูงสุด

นับจากนี้สุดยอดช่างฝีมือหลายแขนงจะมารวมตัวกันที่สนามหลวงเพื่อร่วมปฏิบัติภารกิจสำคัญ คือ การก่อสร้างพระเมรุมาศในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ให้ออกมางดงามสมพระเกียรติ ตามหลักโบราณราชประเพณี หมดไม้ทำจากไม้มงคล จำนวน 9 หมด โดยหมดเอกใช้ไม้ทองหลวง และหมดรอง 8 หมดจากไม้พะยูง ปักเพื่อ กำหนดตำแหน่งอ้างอิงในการวางผังเพื่อเริ่มการก่อสร้างพระเมรุมาศซึ่งจะถูกสร้างขึ้นทางฝั่งทิศใต้ของ สนามหลวง เป็นไปตามธรรมเนียมโบราณโดยใช้พื้นที่ราว 2 ใน 3 ของสนามหลวงทั้งหมด นี่คือนิยามประวัติศาสตร์ ครั้งสำคัญในการรวมฝีมืองานช่างทั้งแผ่นดิน

นายก่อกเกียรติ ทองผุด นายช่างศิลปกรรม กรมศิลปากร ผู้ออกแบบพระเมรุมาศ เล่าถึงแนวคิด เบื้องหลังการออกแบบว่า "9 ยอดคือรัชกาลที่ 9 ...ผมนึกถึงสร้อยพระนามของในหลวงคือรามาธิบดี ท่านเป็น นารายณ์อวตารที่เราสมมติเทพอย่างนั้น ในการออกแบบพระเมรุจะพูดถึงฟังก์ชันการใช้สอย การออกแบบ พระเมรุต้องนึกถึงตรงนี้เป็นข้อหลักก่อน ผมก็วางยอดตรงกลางให้เป็นที่ยาวหีบกับพระโกศอยู่เหมือนกัน อยู่ใน บุษบกตรงกลางที่ใหญ่หน่อย ถัดออกมาบริเวณ 4 มุม คือ บุษบกน้อย 4 มุม ใช้สำหรับพระสวดอภิธรรม

ถัดออกมาเป็นบุษบกน้อยอีก 4 มุม เป็นหอเปลื้อง รวมเป็น 9 ยอด" พระเมรุมาศทรงบุษบก 9 ยอด ยอดกลางมี 7 ชั้น เชิงกลอน มีพื้น 4 ชั้น กว้างด้านละ 60 เมตร สูง 50.49 เมตร ออกแบบขึ้นใหม่ เพื่อให้สง่างาม สมพระเกียรติ ตามโบราณราชประเพณี โดยยึดหลักไตรภูมิ ตามคัมภีร์พระพุทธศาสนาและความเชื่อว่าพระมหากษัตริย์คือสมมติเทพ ซึ่งสถิตบนเขาพระสุเมรุมาศดุสิตโลกมนุษย์ เมื่อสวรรคตจึงตั้งพระบรมศพบนปริมณฑลพิธีที่จำลองเขาพระสุเมรุเพื่อส่งดวงพระวิญญาณกลับคืนสู่ที่เสด็จมาดั้งเดิม บุษบกองค์หลักที่อยู่กึ่งกลางหมายถึงเขาพระสุเมรุ ศูนย์กลางจักรวาล รายรอบด้วยเขาสัตตบริภัณฑ์ซึ่งเป็นที่อาศัยของ ครุฑ เทพเทวา และสัตว์หิมพานต์ในส่วนของประติมากรรมนั้น นายประสพสุข รัตนใหม่ หัวหน้ากลุ่มประติมากรรมสำนักช่างสิบหมู่ กล่าวว่า "ประติมากรรมครั้งนี้จะมีขนาดใหญ่กว่าทุกครั้งที่ผ่านมา เทวดา เทพ จะมีความคล้ายคลึงกับมนุษย์มากขึ้น ซึ่งประกอบด้วยมหาเทพ เทวดานั่ง เทวดายืน ท้าวจตุโลกบาล 4 พร้อมด้วยสัตว์มงคล ช้าง มา โค สิงห์ และครุฑ ส่วนสิ่งที่เราจะทำขึ้นมาเป็นครั้งแรกเลยก็คือ คุณทองแดงและครอบครว คุณทองแดง ให้ประติมากรรมร่วมกันออกแบบ" (ข่าวไทยพีบีเอส, 2559)

ขณะที่นายสมชาย ศุภลักษณ์อำไพพร นายช่างศิลปกรรม สำนักช่างสิบหมู่ ผู้ออกแบบพระโกศจันทน์กล่าวว่า "ครั้งนี้พระโกศจันทน์จะมีความพิเศษ คือ ตัวพระโกศเป็นลายบัวกลีบขนุน จากเดิมที่เป็นลายใบเทศซ้อนไม้ แต่ครั้งนี้เป็นพิเศษคือจะมีเทพยดาสถิตอยู่บนลายบัวกลีบขนุนแต่ละกลีบ และจะแกะไม้จันทน์ด้วยลายขนุนดำ ตัวฝาพระโกศจะทำเหมือนยอดพระมหามงกุฎจากเดิมที่เป็นยอดปริก ด้านบนเปรียบเป็นเหมือนเทพเจ้าคือพระนารายณ์ ด้านล่างเป็นลายพระครุฑรอบ ถ้าเอามาซ้อนกันแล้วก็เปรียบเหมือนพระนารายณ์ทรงครุฑ เพราะตามคติโบราณเรานับถือว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นพระนารายณ์อวตารลงมา เราก็ใช้คติความเชื่อนั้นมาออกแบบพระโกศจันทน์ในครั้งนี้" ทุกขั้นตอนในงานพระราชพิธีพระบรมศพสะท้อนคติความเชื่อ โดยสืบทอดตามอย่างโบราณราชประเพณีที่เคยมีมา (ข่าวไทยพีบีเอส, 2559) ดังนั้นจึงเป็นการร่วมงานช่างศิลปะทุกแขนงทั่วประเทศ ในการรังสรรค์ก่อสร้างพุทธศิลป์ พระเมรุมาศ พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เพื่อน้อมรำลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้

นอกจากนี้งานภาพเขียนลงสีจิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งทรงธรรม งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีความคืบหน้าไปมาก ที่ตอนนี้ช่างจิตรกรทั้ง 3 สถาบันช่างศิลป์ สำนักช่างสิบหมู่ วิทยาลัยช่างศิลปลาดกระบัง สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ วิทยาเขตเพาะช่าง ดำเนินการลงสีภาพเขียนโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ 46 โครงการ ของแต่ละผนังที่รับมอบหมาย อยู่ที่โรงประติมากรรมชั่วคราว สำนักช่างสิบหมู่ จ.นครปฐม เมื่อลงสีทั้ง 3 ผนังเสร็จเรียบร้อยแล้ว จะนำไปประกอบเข้าฝาผนังพระที่นั่งทรงธรรม สถานที่สำหรับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 ทรงประทับและประกอบพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลในการออกพระเมรุพระบรมศพ รวมทั้งมีที่สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์ ตลอดจนบุคคลสำคัญเข้าร่วมงานพระราชพิธีสำหรับอาคารพระที่นั่งทรงธรรมครั้งนี้ มีขนาดใหญ่ กว้าง 44.50 เมตร

ยาว 155 เมตร สูง 22 เมตร งานเขียนภาพจิตรกรรมลงบนฝาผนังพระที่นั่งฯ จึงมีขนาดใหญ่ตาม (ชะมวง พุกษากิน, 2560)

ส่วนภาพเขียนลงสีที่น่าเสนอนี้ เป็นในส่วนของวิทยาลัยช่างศิลปลาดกระบัง รับผิดชอบผนังที่ 3 โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริพื้นที่ภาคกลางและภาคใต้ รวม 14 โครงการ ดำเนินการลงสีมาตั้งแต่วันที่ 10 มิถุนายน จนมาถึงขณะนี้ เพียงช่วงระยะเวลา 1 เดือน งานลงสีบนผ้าแคนวาสไปได้เร็วมาก ด้วยเพราะความร่วมมือร่วมใจกันทั้งครู อาจารย์ นักศึกษา และศิษย์เก่า ศิลปินอิสระ จิตรกรอาสาตามความถนัด รวมกว่า 200 คน สลับหมุนเวียนกันมาลงสีภาพบรรยากาศ ทิวทัศน์ ต้นไม้ อาคารสถาปัตยกรรมต่าง ๆ และภาพเหมือนบุคคล โดยมี สนั่น รัตนะ ครูชำนาญการพิเศษ วิทยาลัยช่างศิลปลาดกระบัง ผู้มีประสบการณ์การเขียนภาพจิตรกรรมจากบังเพ็ญมาหลายพระเมรุ ในครั้งนี้ดูแลการลงสีให้เป็นไปตามผู้ออกแบบร่างกำหนดไว้ สนั่น รัตนะ อธิบายขั้นตอน อย่างแรก ทีมงานคัดลอกลายเส้นจากภาพสเก็ตซ์ ที่คุณมณเฑียร ชูเสื่อหิง จิตรกรเชี่ยวชาญ สำนักช่างสิบหมู่ ผู้ร่างต้นแบบภาพเขียนโครงการพระราชดำริออกแบบไว้ ใส่ลงกระดาษไข เพื่อนำไปปรับแก้บางส่วน เพราะภาพสเก็ตซ์มีเพียงบอกตำแหน่งบุคคลในภาพว่าคือใคร แต่การดำเนินงานต้องหาข้อมูลที่ชัดเจนของบุคคลในภาพประกอบกับเครื่องแต่งกาย เพื่อให้ภาพออกมาสมบูรณ์ ถูกต้อง เหมือนเหตุการณ์จริงให้มากที่สุด จากนั้นดำเนินการขึ้นพื้นคัดลอกบรรยากาศทั้งหมด แล้วนำตัวภาพมาคัดลอก เขียนตัวภาพทับอีกชั้นหนึ่ง ในขณะเดียวกัน เพื่อให้ได้องค์ประกอบทุกส่วนตรงความเป็นจริง ทั้งในส่วนของในหลวงรัชกาลที่ 9 เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมเยียนโครงการต่าง ๆ โดยจะหาข้อมูลว่าทรงสวมฉลองพระองค์อะไร สีอะไร เครื่องยศ เครื่องทรงเป็นแบบไหน เช่นเดียวกับผู้ที่เป็นคนบุคคลปรากฏในภาพสเก็ตซ์จิตรกรรมจะต้องอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลจริงทั้งหมดการทำงานต้องอยู่บนพื้นฐานของเหตุการณ์จริงแล้ว คณะทำงานยังได้น้อมนำสิ่งที่ในหลวงรัชกาลที่ 9 รับสั่งไว้มาเป็นแนวทางการดำเนินงาน โดยพระองค์เคยรับสั่งว่า ต้นไม้ในจิตรกรรมฝาผนังนั้น จะต้องบอกชื่อได้ว่า เขียนต้นอะไร บนต้นไม้มีสิ่งมีชีวิตอีก นั่นคือมูลเหตุที่เราต้องรับมาดำเนินงานให้ทำงานเหมือนจริง (ชะมวง พุกษากิน, 2560)

ดังนั้นการที่พระเมรุมาศจะมีความวิจิตร ดูเด่นเป็นสง่า อย่างสมพระเกียรติได้นั้นจะต้องรวมความสามัคคีทั้งจากการออกแบบ วิศวกร และช่างศิลปะหลายแขนงมาร่วมด้วยช่วยกัน รวมถึงการร่วมมือทั้งทางภาครัฐและเอกชน ตลอดทั้งประชาชนคนไทยทั่วประเทศ เพราะความสามัคคีนี้นั้นจะทำงานที่ยากเพียงใดก็ตาม ก็จะประสบผลสำเร็จดังเช่นพระเมรุมาศนี้ เพราะการร่วมแรงร่วมใจกันจึงเกิดสามัคคีดังในหลักสาราณียธรรม ธรรมอันเป็นไปเพื่อเสริมสร้างความรู้สึกที่ดีให้เกิดขึ้นต่อกันจนก่อเกิดเป็นความสามัคคีมีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ดังนั้นสาราณียธรรม ถ้าหากทุกคนในสังคมเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เข้าอกเข้าใจซึ่งกันและกัน ยอมรับในความแตกต่างของกันและกัน เคารพในกฎกติกาเดียวกัน รู้จักแบ่งปันช่วยเหลือกัน ให้กำลังใจซึ่งกันและกัน และรู้จักการให้อภัยกันอยู่ตลอดเวลาสังคมของเราก็จะมีความอบอุ่นและน่าอยู่เต็มเปี่ยมไปด้วยความสุขสิ่งดังกล่าวมานี้สามารถทำให้เกิดขึ้นได้โดยการเสริมสร้างความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคน

ในสังคม (กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนีย, 2555: 73) เพราะฉะนั้นการร่วมแรงร่วมใจกัน การสมัครสมานสามัคคีกันทุกภาคส่วนจึงทำให้พระเมรุมาศจะมีความวิจิตร ดูเด่นเป็นสง่า อย่างสมพระเกียรติ

คุณค่าของพุทธศิลป์ในพระเมรุมาศมิติทางมนุษยศาสตร์

คุณค่าของพุทธศิลป์ในพระเมรุมาศในมิติทางวิทยาศาสตร์นี้ ได้จัดแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ ทางด้านความเชื่อ และทางด้านความกตัญญูกตเวทิตา โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. คุณค่าความสำคัญพุทธศิลป์ของพระเมรุมาศทางด้านการเชื่อ

ความเป็นมาของพระเมรุมาศและการออกพระเมรุมาศ ที่บริเวณท้องสนามหลวงใจกลางเมือง คติความเชื่อระบบและวิถีคิดของคนในสมัยโบราณ มีความคิดอย่างไรที่ทำให้มีพระราชพิธี ซึ่งถือได้ว่ามีความยิ่งใหญ่ และมีหลงเหลือในพระราชธรรมเนียมอยู่ไม่กึ่งชาติในโลกนี้ และได้ส่งต่อมาถึงปัจจุบันนี้ สำหรับพระเมรุมาศในพิธีถวายเพลิงพระบรมศพพระมหากษัตริย์ เป็นสิ่งปลูกสร้างขนาดใหญ่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฐานันดรในแต่ละระดับชั้น เรียกอย่างสามัญว่า ปราสาทยอด (เรียกตามศัพท์ว่า ภูผาคร) พระเมรุมาศแวดล้อมด้วยสิ่งปลูกสร้างบริวาร เปรียบกับวัดไชยวัฒนาราม พระนครศรีอยุธยา วัดนี้สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาช่วงปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองโดยมีเจดีย์ทรงปราสาทเป็นประธานของวัด เสมือนเป็นพระเมรุมาศ เทียบกับภูเขาพระสุเมรุ มีบริเวรกันรอบของเขตด้วยระเบียงคต¹ พร้อมด้วยเมรุประจำทิศเมรุทั้งแปด เสมือนเขาสัตตบริภัณฑ์เป็นบริวาร ล้อมรอบด้วยเขาพระสุเมรุ แม้ภายหลังก่อสร้างโดยไม่มีบริวารก็ยังเรียกว่า “เมรุ” อยู่นั่นเอง โดยกลายมาเป็นเมรุเผาศพสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงสันนิษฐานเกี่ยวกับ คติการสร้าง “พระเมรุ” ว่าได้ชื่อมา แต่การปลูกสร้างปราสาทอันสูงใหญ่ ท่ามกลางปราสาทน้อย มีลักษณะดุจเขาพระสุเมรุตั้งอยู่ท่ามกลางเขาสัตตบริภัณฑ์ล้อมรอบ จึงเรียกว่าพระเมรุ ภายหลัง เมื่อทำย่อลงไม่มีอะไรล้อม เหลือแต่ยอดแหลม ๆ ก็ยังคงเรียกเมรุ ด้วยคนไทยมีความเชื่อ และยึดถือ เรื่องไตรภูมิตามคติทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงภาพจักรวาล มีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของภูมิทั้งสาม รายล้อมด้วยสรรพสิ่งนานา อันเป็นวิมานของท้าวจตุโลกบาล และเขาสัตตบริภัณฑ์ ดังนั้น จึงนำคติความเชื่อจากไตรภูมิมาเป็นแนวทางในการจัดพิธีถวายพระเพลิง เพื่อได้ถึงภาพแห่งความดีงามอันมีแดนอยู่ที่เขาพระสุเมรุ สิ่งก่อสร้างในพระราชพิธีถวายพระเพลิง โดยจำลองให้ละม้ายกับดินแดนเขาพระสุเมรุด้วย การอัญเชิญพระศพเจ้านายลงในพระโกศด้วยหามันหามัน มีหลักฐานย้อนกลับไปถึงสมัยสุโขทัย เพราะปรากฏข้อความตอนหนึ่งใน “ไตรภูมิ

¹ คต คือ มุมทั้งสี่ของระเบียบ ก่อแทรกไว้ เรียกว่า เมรุประจำมุมตอนกลางของระเบียบทั้งสี่ด้าน

พระร่วง” มีการกล่าวถึงการอัญเชิญพระศพลงพระโกศ การเชิญพระศพเจ้านายลงพระโกศนั้นเป็นการจัดทำพระศพให้เหมือนอยู่ในท่า “นั่งตาย”² (พระครูสุธีคัมภีร์ญาณ, 2561: 19)

ตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น นิยมปลูกสร้างเป็นรูปพระเมรุขนาดใหญ่ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงการสร้างพระเมรุมาศให้มีขนาด “ย่อมลง” อันเป็นไปตามพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงต้องการให้จัดงานแต่เหมาะสม มิให้สูงถึง 2 เส้นตั้งแต่กาลก่อน โดยยกพระเมรุขึ้นนอกทรงปราสาทออกเสีย สร้างแต่องค์ใน คือ พระเมรุทองหรือพระเมรุมาศ ภายในตั้งพระจิตกาธานสำหรับประดิษฐานพระโกศพระบรมศพ ครั้นถึงรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชบัญญัติกำหนดการปลูกสร้างพระเมรุมาศ และการบำเพ็ญพระราชกุศลของพระองค์ลงอีกหลายประการ งานพระเมรุจึงลดขนาดลงนับตั้งแต่นั้นมา

การสร้างพระเมรุเกี่ยวพันถึงคติความเชื่อในสังคมไทยที่รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนาและพราหมณ์ ในทางพุทธศาสนายึดถือคติไตรภูมิกล่าวถึงเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของภูมิทั้งสาม แวดล้อมด้วยสรรพสิ่งนานา เช่น วิมานท้าวจตุโลกบาลรักษาเหลี่ยมเขาพระสุเมรุทั้ง 4 ทิศ และเขาสัตตบริภัณฑ์ ส่วนในทางศาสนาพราหมณ์ ต่างนับถือเทพเจ้าเป็นหลัก ได้แก่ พระพรหม พระนารายณ์ พระศิวะ และเชื่อว่าพระมหากษัตริย์สืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้า ซึ่งบรรดาเทพเจ้าต่าง ๆ สถิต ณ เขาพระสุเมรุ อันเป็นพญาเขาใหญ่ ที่เป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล มีเขาบริวารเรียกว่า สัตตบริภัณฑ์ทั้ง 7 ทิวสลับด้วยแผ่นดินกับแผ่นน้ำสักระยะล้อมไว้ประดุจกำแพงแก้ว ในเขตเขาพระสุเมรุจะมีป่าหิมพานต์ เป็นที่อยู่ของสิ่งสาราสัตว์นานาพันธุ์ ล้อมด้วยเขาสัตตบริภัณฑ์ คือ ยุคันธร หรือ ยุคุนธร เป็นคันทบของเขาพระสุเมรุ เป็นที่ทรงไว้ของพระอาทิตย์และพระจันทร์ อสิเนธร เป็นทิพยวิมานของมหาสรวเทวบุตร กรวิก เป็นที่อาศัยของนกกกรวิกสุทสนะ เป็นที่เกิดของทิพยโอสถว่านยาวิเศษ เนมินธร เป็นที่เกิดของปทุมชาติที่มีขนาดใหญ่เท่ากงรถและกงเกวียน วินันทกะ เป็นที่อยู่ของมารดาพญาครุฑ และ อัสนัณณะ เป็นที่เกิดของไม้ก่ายาน (นนทพร อยู่มั่งมี, 2560: 222)

นอกจากนี้ยังปรากฏพระเมรุมาศตามคติความเชื่อในจักรวาลวิทยา ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงได้บรรยายไว้ว่า จักรวาลมีลักษณะเป็นวงกลม มีเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาล บนเขาพระสุเมรุเป็นที่ตั้งของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มีโพยชนต์ปราสาทอยู่กลางเมือง เขาพระสุเมรุล้อมรอบด้วยทะเล 7 ชั้น เรียกว่า "ทะเลสีทันดร" สลับด้วยภูเขา 7 ลูก เรียกว่า "สัตตบริภัณฑ์" ส่วนเชิงเขาพระสุเมรุนี้เป็นที่ตั้งของป่าหิมพานต์และสระอโนดาต ถัดออกมาเป็นทวีปทั้ง 4 และมหาสมุทรทั้ง 4 (ไทยรัฐฉบับพิมพ์, 2560) ซึ่งมนุษย์เราอาศัยอยู่ในชมพูทวีปนั่นเอง

² เป็นความเชื่อทางพิธีพราหมณ์ ประหนึ่งเสียชีวิตในท่านั่งสมาธิ ด้วยความเชื่อที่ว่าตายแล้วจะไปสู่ในภพภูมิที่ตั้งามอีกความเชื่อหนึ่ง คือการที่ศพนั่งตัวงอนั้นเหมือนกับทารกที่อยู่ในครรภ์มารดาเป็นอุบายว่าเมื่อตายแล้วต้องกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีกได้ง่าย คือท่านั่งของทารกในครรภ์มารดานั่นเอง

คติความเชื่อเรื่องโลกและจักรวาลนี้เป็นที่มาของการสร้างพระเมรุมาศในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์ไทยองค์ก่อน ๆ โดยพระเมรุมาศเปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุอันเป็นศูนย์กลางของจักรวาลและมีอาคารรายล้อมเสมือนสิ่งต่าง ๆ ที่รายล้อมจักรวาล อย่างไรก็ตาม เป็นการยากที่จะระบุความหมายอย่างแน่ชัดในแบบแผนของพระเมรุมาศทั้งหมดเนื่องจากสิ่งก่อสร้างบางอย่างก็สร้างขึ้นตามประโยชน์ใช้สอย อาทิ พระที่นั่งทรงธรรม ใช้เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ เมื่อเสด็จไปงานถวายพระเพลิง การสร้างพระเมรุมาศในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพคือการแสดงความเคารพอย่างสูงสุดที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวองค์ใหม่ทรงถวายแด่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกศ ซึ่งเป็นโบราณราชประเพณีที่สืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยา

2. คุณค่าของพุทธศิลป์ในพระเมรุมาศทางด้านความกตัญญูทเวที

แนวความคิดการออกแบบพระเมรุมาศ ใช้หลักตามคติไตรภูมิ และคติความเชื่อเรื่องพระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนสมมติเทพ ฉะนั้นพระเมรุมาศจึงเปรียบดั่งเขาพระสุเมรุ อันเป็นที่สถิตของพระอินทร์ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และบริเวณโดยรอบพระเมรุมาศจะประดับประดาด้วยประติมากรรมเทวดา รวมทั้งสัตว์หิมพานต์จำลองภาพให้งดงามประดุจดังสรวงสวรรค์ อีกทั้งช่วยขับเน้นความวิจิตรของพระเมรุมาศให้สง่างามสมพระเกียรติที่สุด ตามโบราณราชประเพณีที่สืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

สำหรับในส่วนงานประติมากรรมประกอบพระเมรุมาศครั้งนี้ ผู้รับผิดชอบคือสำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร มีการออกแบบให้มีลักษณะด้วยรูปแบบเฉพาะด้วยศิลปะในรัชกาลที่ 9 ซึ่งได้ยึดตามแก่นของศิลปะไทยดั้งเดิมไว้ ผสมผสานลีลาเฉพาะตัวของช่างฝีมือลงไปด้วย ซึ่งหากสังเกตจะพบว่าประติมากรรมมหาเทพและเทวดามีสัดส่วนรูปร่างและหน้าตาคล้ายมนุษย์ยุคปัจจุบันจริง ๆ โดยขั้นตอนงานประติมากรรมที่ประดับโดยรอบพระเมรุมาศ จะมีการขึ้นรูปด้วยการถอดพิมพ์ต้นแบบและหล่อเรซิน และตกแต่งด้วยการเขียนสี คุณวิเชียร แซ่ไซ่ จิตรกรหนุ่ม คือหนึ่งในช่างชำนาญของสำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร ที่มาร่วมมือสร้างสรรค์ผลงานกว่า 150 คน รวมทั้งจิตอาสากว่า 200 คน ซึ่งเขารับผิดชอบในส่วนการเขียนสีประติมากรรมพระนารายณ์ เทวาผู้อวตารมาบนโลกมนุษย์เพื่อปราบยุคเข็ญ โดยเป็นหนึ่งในมหาเทพทั้ง 4 องค์ ซึ่งติดตั้งบนฐานชालาชั้นที่ 3 รอบพระเมรุมาศทั้ง 4 ทิศ ได้แก่ ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ คือ พระอิศวร (พระศิวะ) ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ คือ พระอินทร์ ทิศตะวันออกเฉียงใต้ คือ พระพรหม และทิศตะวันตกเฉียงใต้ คือ พระนารายณ์ โดยเป็นการเปรียบดั่งเสด็จลงมาเพื่อรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตรสู่สรวงสวรรค์

จิตรกรหนุ่มผู้เขียนสีพระนารายณ์ เล่าถึงขั้นตอนการเขียนสีตลอดกว่า 1 เดือนให้ฟังว่า ตนเป็นจิตรกรเพียงไม่กี่คนที่สามารถลงสีน้ำมันได้ เพราะผิวกายของพระนารายณ์มีการลงสีด้วยสีน้ำมันในโทนสีม่วง โดยก่อนหน้าก็มีการวางแผนกันพอสมควรว่าจะลงสีกันอย่างไร เพราะสีม่วงก็มีหลายเฉด อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญจึงได้ไป

ตำราสี่ อีกอย่างยังได้ปรึกษากันว่า ต้องการให้ประติมากรรมประกอบพระเมรุมาศออกมาเป็นงานปั้น ไม่ใช่งานแผ่นเหมือนตุ๊กตา หากทาสีเรียบ ๆ จะทำให้ไม่มีมิติ ซึ่งทำให้ต้องมีตัวว่าช่างปั้นประติมากรรมไว้อย่างไร เพื่อที่จับเน้นให้ประติมากรรมมีความงดงามที่สุด “ตอนแรกผมก็กดดันอยู่พอสมควร เพราะเป็นงานที่สำคัญมากสำหรับผม ซึ่งเราเป็นพนักงานราชการกรมศิลปากรก็ถือว่ามีหน้าที่โดยตรง แต่ศิลปินจิตอาสาบางคน ถึงเขาไม่ได้มีหน้าที่เกี่ยวข้อง แต่ก็มี ความตั้งใจที่จะเป็นส่วนหนึ่ง ขอให้ได้แต้มสินิดหน่อยก็นับว่าเป็นบุญกุศลของเขาแล้ว ซึ่งตัวผมต่อให้ตัดเรื่องหน้าที่ออกไป ได้เป็นส่วนหนึ่งครั้งนี้ก็รู้สึกเป็นเกียรติอันสูงสุดของชีวิต” (วิเชียร แซ่ไซ้, 2560) กล่าวได้ว่า การจัดสร้างพระเมรุมาศ เป็นการทำความดีด้วยหัวใจของจงรักภักดีต่อพ่อหลวง แม้จะอยู่ในภาวะโศกเศร้ามากเพียงใด แต่เมื่อมีงานและหน้าที่ต้องปฏิบัติให้ลุล่วง การนำความเสียใจมาเป็นแรงพลังในการขับเคลื่อนงาน เป็นสิ่งที่ทุกคนทำได้ ณ ช่วงเวลานั้น สร้างสรรค์งานพุทธศิลป์เพื่อแสดงถึงความทราบบ้างในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ ทำให้ทุกคนทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐและเอกชนร่วมมือกันรังสรรค์สร้างผลงานศิลป์ชิ้นเอกออกมาได้อย่างสง่างาม สมพระเกียรติ ในพระพุทธศาสนาสอนว่า ในโลกนี้มีคนที่หายากอยู่ 2 ประเภท (อง.ทุก (ไทย): 20/120/83) คือ

1) บุพการี ได้แก่ คนที่ทำความดีต่อคนอื่นก่อน ทั้งๆ ที่เขาคนนั้น ไม่เคยทำคุณอะไรให้แก่ตน มาก่อนก็ตาม เช่น บิดา มารดา เลี้ยงดูบุตร ธิดาด้วยความรัก โดยไม่หวังผลใดๆ ตอบแทนเป็นต้น

2) กตัญญูทเวทิตี ได้แก่ คนที่ได้รับอุปการคุณจากคนอื่นแล้วทำความดีเพื่อเป็นการตอบแทนคุณของผู้ให้ด้วยความสำนึก

คำว่ากตัญญู จึงมีความหมายละเอียดลึกซึ้ง มิใช่เพียงแค่รับรู้ขอบคุณตามที่ได้ยินได้ฟังมา หรือรู้จากการศึกษาเล่าเรียนเท่านั้น แต่ต้องเป็นการรู้ที่เกิดจากจิตสำนึกหรือความรู้สึกสำนึกของตนจริงๆ กตัญญูบุคคลจึงเป็นดุจจัญญูณิลลาค่า ยากจะหาและมีได้ในบุคคลทั่วไป (พระครูสุธีคัมภีร์ญาณ, 2561: 28-29)

ในรูปของพระเมรุมาศ 9 ยอด ที่ดูเด่นเป็นสง่า ดูมั่นคงและแข็งแรงเสมือนน้อมส่งพระองค์สู่สวรรคต แนวคิดการออกแบบพระเมรุมาศ ใช้หลักตามคติไตรภูมิ และคติความเชื่อเรื่องพระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนสมมติเทพ ฉะนั้นพระเมรุมาศจึงเปรียบดั่งเขาพระสุเมรุ อันเป็นที่สถิตของพระอินทร์ในสวรรค์ ผู้ที่ได้มีส่วนร่วมในงานชิ้นนี้รู้สึกเป็นเกียรติอย่างยิ่งที่ได้ทำงานชิ้นสำคัญถวายพระองค์เป็นครั้งสุดท้ายจึงรังสรรค์งานด้วยชีวิตของตน จึงเป็นพุทธศิลป์ชิ้นเอกของประเทศไทยที่มีความวิจิตร ดูเด่นเป็นสง่า สมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ไทย เพราะความกตัญญูทเวทิตีที่พสกนิกรชาวไทยที่มีต่อองค์พระมหากษัตริย์ที่ทุกคนต่างเทิดทูลเอาไว้นั่นเอง เพราะท่านทรงมีพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้

วิเคราะห์คุณค่าของพุทธศิลป์ในพระเมรุมาศ

1. มิติทางวิทยาศาสตร์

การก่อสร้างพระเมรุมาศต้องสร้างในพื้นที่โล่งแจ้ง เพื่อเป็นจุดเด่นของพระเมรุมาศที่สง่างาม สมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงให้ใช้พื้นที่ว่างหน้าพระราชวังเป็นที่ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ รวมทั้งเป็นที่ตั้งพระเมรุมาศของกษัตริย์ และเจ้านายชั้นต่าง ๆ ตั้งแต่ตอนนั้นเป็นต้นมา และเป็นที่เหมาะสมที่สุดสำหรับที่ตั้งพระเมรุมาศ นอกจากนี้ยังต้องมีการคำนวณความสามารถของพื้นที่ที่จะรับน้ำหนักของพระเมรุมาศได้ นอกจากตัวพระเมรุมาศแล้วยังมีอาคารโดยรอบที่ใช้ประกอบพระราชพิธีให้สมพระเกียรติของพระมหากษัตริย์

พระเมรุมาศเป็นศูนย์รวมการประดับตกแต่งด้วยพุทธศิลป์ทุกแขนง ไม่ว่าจะเป็นสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม โดยการสร้างสรรค์จากผู้ออกแบบ การคิดวาดลายอ่อนช้อยงดงามตามแบบของศิลปะไทย นอกจากนี้ยังคงความแข็งแรงสมกับพระเกียรติของพระมหากษัตริย์ และพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร มีลักษณะเป็นแบบกุฎาคาร เป็นยอดแหลมมีความสง่างาม และงานภูมิสถาปัตยกรรมเป็นการนำคติความเชื่อในไตรภูมิพระร่วง จำลองเป็นเขาพระเมรุและมีฐานเป็นป่าหิมพานต์ เปรียบดังอยู่บนสรวงสวรรค์ นอกจากนี้มีอาคารบริเวณโดยรอบยังรังสรรค์งานศิลป์ ตลอดทั้งนำทุกโครงการของพระองค์มาแสดงให้เห็นประชาชนได้ชื่นชมความสง่างามสมพระเกียรติเป็นที่รักยิ่งของปวงชนชาวไทย

2. มิติทางสังคมศาสตร์

พระเมรุมาศ ทำด้วยหัวใจของจงรักภักดีต่อพ่อหลวง แม้จะอยู่ในภาวะเศรษกิจยากเพียงใด แต่เมื่อมีงานและหน้าที่ต้องปฏิบัติให้ลุล่วง การนำความเสียใจมาเป็นแรงพลังในการขับเคลื่อนงาน เป็นสิ่งที่ทุกคนทำได้ ณ ช่วงเวลานั้น สร้างสรรค์งานพุทธศิลป์เพื่อแสดงถึงความทราบซึ่งในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ ทำให้ทุกคนทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐและเอกชนร่วมมือกันรังสรรค์สร้างผลงานศิลป์ชิ้นเอกออกมาได้อย่างสง่างาม สมพระเกียรติ ในรูปของพระเมรุมาศ 9 ยอด ที่ดูเด่นเป็นสง่า ดูมั่นคงและแข็งแรงเสมือนน้อยส่งพระองค์สู่สรวงสวรรค์

การที่จะสร้างพระเมรุมาศขนาดใหญ่ วิจิตรงดงามสมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ได้นั้นต้องได้รับความร่วมมือทุกภาคส่วนทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เป็นศูนย์รวมศิลปกรรมชิ้นเอกของเมืองไทยเนื่องจากได้รับความร่วมมือจากช่างศิลป์ทั่วฟ้าเมืองไทย ทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม วิจิตรศิลป์ เป็นต้น ต่างมาร่วมมือกันรังสรรค์งานพุทธศิลป์ ตั้งแต่ออกแบบ ก่อสร้าง ประดับตกแต่งให้พระเมรุมาศ วิจิตรงดงาม ดูเด่นเป็นสง่าอย่างสมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถและเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรแก่ปวงประชาชนชาวไทย นอกจากนี้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงมีโครงการจิตอาสาทำความดีเพื่อพ่อ ให้ประชาชนร่วมใจกันเข้าร่วมโครงการฯ เพื่อทำความดี ถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลย

เดชมหาราช บรมนาถบพิตร เพราะด้วยจิตสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ ทุกคนจึงสร้างด้วยความกตัญญูทวี้ คือทำด้วยใจโดยไม่หวังผลตอบแทนใด ไม่ว่าจะเป็นที่มณฑลพิธี ณ ท้องสนามหลวงเอง หรือตามอำเภอตามจังหวัดต่างๆ พร้อมกันทั่วประเทศ เพราะทุกคนทุกฝ่ายร่วมใจกัน พร้อมเพื่อกันทั้งประเทศเพื่ออุทิศให้ในหลวงของแผ่นดิน จนทำให้พระเมรุมาศและการจัดงานนั้นออกมาอย่างสมพระเกียรติ

3. มิติทางมนุษยศาสตร์

คติความเชื่อในการสร้างพระเมรุมาศตามแบบโบราณราชประเพณีของไทยได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ที่เปรียบพระมหากษัตริย์เป็นสมมติเทพสถิตบนเขาพระสุเมรุ เปรียบเสมือนพระโพธิสัตว์บนสวรรค์ชั้นดุสิตมาโปรดมนุษย์ มาช่วยเหลือประชาชน เมื่อสวรรคตจึงต้องมีการตั้งพระบรมศพบนพระเมรุมาศเพื่อเป็นการส่งพระวิญญาณกลับสู่เขาพระสุเมรุดังเดิม ดังนั้นพระเมรุมาศจึงมีลักษณะคล้ายเขาพระสุเมรุที่รายล้อมด้วยสัตว์หิมพานต์ อีกทั้งยังต้องแสดงถึงลักษณะเฉพาะประจำพระองค์ของพระมหากษัตริย์ที่สวรรคตแล้ว ยังเป็นการแสดงถึงพระบรมเดชานุภาพและความมั่งคั่งของกษัตริย์องค์ปัจจุบันอีกด้วย การสร้างพระเมรุมาศแบบโบราณราชประเพณีนั้นต้องอาศัยการออกแบบจากนายช่างผู้เชี่ยวชาญเรื่องศิลปกรรมชั้นเอกของชาติ ซึ่งต้องเป็นผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดวิชาความรู้อย่างถูกต้องเกี่ยวกับคติความเชื่อ อีกทั้งต้องมีฝีมือชั้นยอดในการออกแบบรูปลักษณ์สถาปัตยกรรมและลวดลายประดับตกแต่งที่วิจิตรงดงามสมพระเกียรติของพระมหากษัตริย์ แนวคิดการออกแบบพระเมรุมาศ ใช้หลักตามคติไตรภูมิ และคติความเชื่อเรื่องพระมหากษัตริย์เปรียบเสมือนสมมติเทพ ฉะนั้นพระเมรุมาศจึงเปรียบดั่งเขาพระสุเมรุ อันเป็นที่สถิตของพระอินทร์ในสวรรค์ ผู้ที่ได้มีส่วนร่วมในงานชิ้นนี้รู้สึกเป็นเกียรติอย่างยิ่งที่ได้ทำงานชิ้นสำคัญถวายพระองค์เป็นครั้งสุดท้ายจึงรังสรรค์งานด้วยชีวิตของตน จึงเป็นพุทธศิลป์ชั้นเอกของประเทศไทยที่มีความวิจิตร ดูเด่นเป็นสง่าสมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ไทย ที่เป็นเช่นนี้เพราะเป็นการแสดงถึงความกตัญญูทวี้ที่ที่พสกนิกรต่างทราบซึ่งในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ เพราะด้วยจิตสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ ทุกคนจึงสร้างด้วยความกตัญญูทวี้ คือทำด้วยใจโดยไม่หวังผลตอบแทนใด ไม่ว่าจะเป็นที่มณฑลพิธี ณ ท้องสนามหลวงเอง ในแต่ละวันที่เปิดโอกาสให้พสกนิกรได้เข้าชม ต่างเข้าชมพระบารมีอย่างเนืองแน่นทุกวัน หรือตามอำเภอตามจังหวัดต่าง ๆ ก็พร้อมใจกันจัดงานกันพร้อมกันทั่วประเทศ เพราะทุกคนทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นทางภาครัฐ ภาคเอกชนและพ่อค้าประชาชนต่างร่วมใจกัน จัดงานโดยพร้อมเพื่อกันทั้งประเทศเพื่ออุทิศให้ในหลวงของแผ่นดิน จนทำให้พระเมรุมาศและการจัดงานนั้นออกมายิ่งใหญ่อย่างสมพระเกียรติพระองค์เพราะท่านเป็นที่รัก เป็นที่เทิดทูลไว้เหนือเกล้าของปวงประชาชนคนไทยทุกคน

สรุป

พระเมรุมาศมีคุณค่าทางด้านต่าง ๆ แบ่งเป็น 3 ด้าน ได้แก่ 1. มิติทางวิทยาศาสตร์ การก่อสร้างพระเมรุมาศต้องสร้างในพื้นที่โล่งแจ้ง เพื่อเป็นจุดเด่นของพระเมรุมาศที่สง่างาม เป็นที่เหมาะสม

ที่สุดสำหรับที่ตั้งพระเมรุมาศ นอกจากนี้ยังต้องมีการคำนวณความสามารถของพื้นที่ที่จะรับน้ำหนักของพระเมรุมาศได้ พระเมรุมาศเป็นศูนย์รวมการประดับตกแต่งด้วยพุทธศิลป์ทุกแขนง ไม่ว่าจะเป็นสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม โดยการสร้างสรรค์จากผู้ออกแบบ การคิดลวดลายอ่อนช้อยงดงามตามแบบของศิลปะไทย นอกจากนี้ยังคงความแข็งแรงสมกับพระเกียรติของพระมหากษัตริย์ และพระเมรุมาศ มีลักษณะเป็นแบบกฎการ เป็นยอดแหลมมีความสง่างาม และงานภูมิสถาปัตยกรรมเป็นการนำคติความเชื่อในไตรภูมิพระร่วงจำลองเป็นเขาพระเมรุและมีฐานเป็นป่าหิมพานต์ เปรียบดังอยู่บนสรวงสวรรค์ **2. มิติทางสังคมศาสตร์** พระเมรุมาศ ทำด้วยหัวใจของจักรกัปปัตตต่อพ่อหลวง สร้างสรรค์งานพุทธศิลป์เพื่อแสดงถึงความทราบซึ่งในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ ทำให้ทุกคนทุกฝ่าย ทั้งภาครัฐและเอกชนร่วมมือกันรังสรรค์สร้างผลงานศิลป์ชิ้นเอกออกมาได้อย่างสง่างาม สมพระเกียรติ ในรูปของพระเมรุมาศ 9 ยอด ที่โดดเด่นเป็นสง่า คุ้มกันและแข็งแรงเสมือนน้อมส่งพระองค์สู่สรวงสวรรค์ การที่จะสร้างพระเมรุมาศขนาดใหญ่ วิจิตรงดงามสมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ได้นั้นต้องได้รับความร่วมมือทุกภาคส่วน เป็นศูนย์รวมศิลปกรรมชิ้นเอกของเมืองไทยเนื่องจากได้รับความร่วมมือจากช่างศิลป์ทั่วฟ้าเมืองไทย ตั้งแต่ออกแบบ ก่อสร้าง ประดับตกแต่งให้พระเมรุมาศวิจิตรงดงาม ดูเด่นเป็นสง่าอย่างสมพระเกียรติ แสดงถึงพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระปรีชาสามารถและเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรแก่ปวงประชาชนชาวไทย **3. มิติทางมนุษยศาสตร์** คติความเชื่อในการสร้างพระเมรุมาศตามแบบโบราณราชประเพณีของไทยได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ที่เปรียบพระมหากษัตริย์เป็นสมมติเทพสถิตบนเขาพระสุเมรุ เปรียบเสมือนพระโพธิสัตว์บนสวรรค์ชั้นดุสิตมาโปรดมนุษย์ มาช่วยเหลือประชาชน เมื่อสวรรคตจึงต้องมีการตั้งพระบรมศพบนพระเมรุมาศเพื่อเป็นการส่งพระวิญญาณกลับสู่เขาพระสุเมรุดังเดิม อีกทั้งยังต้องแสดงถึงลักษณะเฉพาะประจำพระองค์ของพระมหากษัตริย์ที่สวรรคตแล้ว ยังเป็นการแสดงถึงพระบรมเดชานุภาพและความมั่งคั่งของกษัตริย์องค์ปัจจุบันอีกด้วย เป็นการถ่ายทอดวิชาความรู้อย่างถูกต้องเกี่ยวกับคติความเชื่อ อีกทั้งต้องมีฝีมือชั้นยอดในการออกแบบรูปลักษณ์สถาปัตยกรรมและลวดลายประดับตกแต่งที่วิจิตรงดงามสมพระเกียรติของพระมหากษัตริย์ การที่พระเมรุมาศมีความดูเด่นเป็นสง่า แสดงถึงความกตัญญูกตเวทีที่พสกนิกรต่างทราบซึ่งในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ ทุกคนจึงสร้างด้วยความกตัญญูกตเวที คือทำด้วยใจโดยไม่หวังผลตอบแทนใด ไม่ว่าจะเป็นที่มณฑลพิธี ณ ท้องสนามหลวงเอง หรือตามอำเภอตามจังหวัดต่างๆ พร้อมกันทั่วประเทศ เพราะทุกคนทุกฝ่ายร่วมใจกัน พร้อมเพื่อกันทั้งประเทศเพื่ออุทิศให้ในหลวงของแผ่นดิน จนทำให้พระเมรุมาศและการจัดงานนั้นออกมาอย่างสมพระเกียรติ

นอกจากนี้แล้วยังเป็นแหล่งรวมงานพุทธศิลป์ชิ้นเอกของประเทศไทย ด้วยความร่วมมือของทุกฝ่ายทั้งทางภาครัฐและเอกชนเป็นการสืบสานงานพุทธศิลป์ให้คงอยู่คู่ประเทศไทยสืบต่อไป ตลอดทั้งเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาจากงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ แฝงไปด้วยคติธรรมไปด้วยคือ ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ไม่มีอะไรจีรังยั่งยืน แม้จะสวยงามมั่นคงก็ต้องมีการแยกย้ายออกไปเป็นชิ้นส่วนต่าง ๆ และไม่มีใครอยู่

คำฟ้า เพราะทุกคนเกิดมาแล้วก็ต้องตาย มีเพียงแค่คุณงามความดีที่ทำไว้ให้ลูกหลานได้เรียนรู้และนำไปประพฤติปฏิบัติตามชั่วลูกชั่วหลานสืบไป

เอกสารอ้างอิง

- กองทรัพย์. (5 กรกฎาคม 2560). พระเมรุมาศ จากคติความเชื่อสู่ศูนย์รวมงานช่าง. ค้นเมื่อ 30 พฤษภาคม 2563, จาก <https://www.posttoday.com/lifestyle/501552>.
- กองวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมกายแคลิฟอร์เนีย. (2555). พุทธธรรม 2. ปทุมธานี: มูลนิธิธรรมกาย.
- ข่าวไทยพีบีเอส. (31 ธันวาคม 2559). รวมยอดช่างศิลป์แห่งแผ่นดินเพื่องานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพในหลวงรัชกาลที่ 9. ค้นเมื่อ 10 พฤษภาคม 2562, จาก <https://news.thaipbs.or.th/content/259169>.
- ชมวง พุกษาถิ่น. สยามรัฐออนไลน์. (9 กรกฎาคม 2560). ต่างหลอดสี่รวมเป็นหนึ่งใน บันทึกในจิตรกรรมพระเมรุมาศ ร.9. ค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2562, จาก <https://siamrath.co.th/n/19166>.
- ณรงค์กรรณ รอดทรัพย์ และคณะ. (2557). คติไตรภูมิกับการสร้างพระเมรุและพระเมรุมาศ. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 6(2), 33-46.
- ไทยรัฐฉบับพิมพ์. (13 ตุลาคม 2560). ไทยรัฐร่วมพสกนิกรไทย ส่งใจสู่ฟ้าอาลัยพ่อ. ค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2562, จาก <https://www.thairath.co.th/news/royal/1096675>.
- นัทธมน ตั้งตรงมิตร, (18 เมษายน 2562). สุดฝีมือเพื่อพ่อ ๒ : ชมเบื้องหลังการสรรค์สร้าง “พระเมรุมาศ”. ค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2563, จาก <https://www.baanlaesuan.com/64601/arts/royal-funeral-pyre>.
- นนทพร อยู่มั่งมี. (2560). ธรรมเนียมพระบรมศพและพระศพเจ้านาย. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- พระครูสุธีคัมภีร์ญาณ. (2561). นกหัสดีลิงค์ พาหนะสู่สวรรค์. ขอนแก่น: หจก.ขอนแก่นการพิมพ์.
- _____. (2561). ฟ้าบ่กั้น กตัญญู. ขอนแก่น: หจก.ขอนแก่นการพิมพ์.
- พระลาติศัย สิทธิธัญญกิจ. (2539). เล่าขาน...งานพระเมรุ. กรุงเทพมหานคร: บันทึกสยาม.
- พรรณรัตน์. (2551). ๘ เสด็จสู่สวรรค์นิรันดร์. สยามความรู้: กรุงเทพมหานคร.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุพัฒน์พงษ์ นาวาร์ตน์. (2560). BOT พระสยาม MAGAZINE. “พระเมรุมาศบุษบก 9 ยอดศิลปกรรมชิ้นสุดท้าย แห่งรัชกาลที่ 9”.

เสาวรส มิตรปิยานุรักษ์. (16 ตุลาคม 2560). พระนารายณ์อวตาร 8 ปางอันวิจิตรบรรจงบนฉากบังเพลิง. ค้นเมื่อ 10 พฤษภาคม 2562, จาก <https://www.gqthailand.com/events/article/arts-of-arayana-avatar>.

วิเชียร แซ่ไซ้. (18 ตุลาคม 2560). ประติมากรรมแห่งความจงรักภักดี. วันที่ค้นข้อมูล 5 พฤษภาคม 2562. จาก: <http://www.blrbangkok.com/KingRama9/>.

Adaybulletin. (31 ตุลาคม 2560). ก่อเกียรติ ทองผุด ผู้อยู่เบื้องหลังความยิ่งใหญ่สมกับพระเกียรติของพระเมรุมาศ. ค้นเมื่อ 10 พฤษภาคม 2562, จาก <https://adaybulletin.com/thesmalltalk-ก่อกเกียรติ-พระเมรุมาศ/11109>.

Campus star. (16 พฤศจิกายน 2559). สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม พระเมรุมาศ. ค้นเมื่อ 10 พฤษภาคม 2562, จาก <https://lifestyle.campus-star.com/knowledge/41438.html>.